

NEOBIȘNUITUL DRUM PESTE CARPAȚI AL OȘTII LUI RADU ȘERBAN, ÎNAINTEA BĂTĂLIEI DE LÎNGĂ BRAȘOV CU GABRIEL BÁTHORY (IULIE 1611)*

de CONSTANTIN REZACHEVICI

Domnia lui Radu Șerban constituie un capitol însemnat din istoria relațiilor între cele trei țări române și pe bună dreptate considera I. Minea că: „Istoria principatului ardelenesc din anii 1601-1612 are atâtea legături cu cariera politică a lui Radu Vodă Șerban, încît fără a cunoaște rolul lui Radu Șerban nu se poate scrie istoria adevărată a acestor ani din istoria Ardealului”¹. Adevăratul urmaș al lui Mihai Viteazul a acordat o importanță deosebită relațiilor cu Transilvania, în cadrul cărora legăturile cu Brașovul au jucat un rol de prim ordin, ajungînd pînă acolo încît judele brașovean (Mihail Weiss) l-a vizitat în repetate rînduri la Tirgoviște, nu numai în cadrul negocierilor diplomatice, ci chiar ca invitat la marile vînători domnești². Domnia sa e însă prea puțin cunoscută, căci apropierea în timp de strălucirea marilor realizări ale lui Mihai a proiectat-o involuntar în umbra acestora, umbră ce se cuvine pe drept cuvînt înlăturată. Din mulțimea aspectelor privind relațiile urmașului lui Mihai cu principii Transilvaniei și cu Brașovul³, în cele ce urmează ne vom ocupa doar de un eveniment care deși a stîrnit mare interes în rîndul istoricilor perioadei, a rămas de fapt pînă acum, în lipsa unor studii aprofundate, la fel de enigmatic cum părăuse și contemporanilor săi. Este vorba de marșul peste Carpați al oștii lui Radu Șerban, înaintea bătăliei de lîngă Brașov cu principele Gabriel Báthory, din 10 iulie 1611, desfășurat într-un timp foarte scurt și *pe un drum nefolosil pînă alunci de oști*, ceea ce a dus la surprinderea inamicului, obligîndu-l să accepte lupta în locul ales de domnul român, în vecinătatea zidurilor Brașovului.

* Studiu extras din monografia *Radu Șerban și epoca sa*, pregătită pentru tipar de autorul acestor rînduri.

¹ I. Minea, *Radu Șerban cerut ca principe al Ardealului*, în „Cercetări istorice”, V—VII (1929—1931), p. 367.

² M. Weiss, *Liber annalium raptim scriptus*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, V, Brașov, 1909, p. 171—172, 198.

³ Cf. C. Rezachevici, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie au début du XVIIe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XI (1972), nr. 5, p. 761—772.

Pregătirea campaniei din vara anului 1611

Neobișnuit a fost nu numai drumul peste Carpați urmat de oastea lui Radu Șerban, ci întreaga campanie, pregătită de domnul Țării Românești în Moldova. Rupînd echilibrul politic dintre țările române, creat cu intense eforturi diplomatice și militare de urmașul lui Mihai între 1603-1610⁴, tinărul și ambițiosul principe Gabriel Báthory (1608-1613) a pătruns în Țara Românească la sfîrșitul lui decembrie 1610, cu gînduri de stăpînire. Înțelegînd că nu va putea rezista între oștile sale, care coborau din nord și forțele otomane gata să intervină de peste Dunăre, Radu Șerban s-a retras în Moldova. El n-a fost surprins nepregătit⁵ cîa acționat după un „plan”, adecvat acestor condiții, relevant atît de izvoare diplomatice⁶, cit și de întreaga desfășurare ulterioară a campaniei sale împotriva lui Báthory. Domnul Țării Românești aducea cu sine în Moldova o parte din trupe și din boieri, familia și tezaurul. Se baza pe alianțele cu domnul Moldovei, Constantin Movilă și cu regele polon, Sigismund al III-lea, iar în tabăra pe care și-o stabilise la Roman, locul tradițional de concentrare al oștilor în Moldova, pînă în veacul al XVII-lea, a încheiat un tratat de alianță militară cu reprezentantul regelui Matias de Habsburg, exemplul său fiind urmat, o săptămînă mai tîrziu, și de Constantin Movilă. Aceste tratate, din 20 și respectiv 28 februarie 1611, consemnau modalitatea realizării obiectivului final al „planului” său pentru înlăturarea agresivului Gabriel Báthory: atacarea lui de către forțele celor doi domni dinspre est și de către imperiali dinspre apus⁷. Un plan asemănător din punct de vedere strategic, bazat pe o înțelegere în același sens cu imperialii, elaborase și Mihai Viteazul în iunie 1599, în vederea alungării altui Báthory, cardinalul Andrei⁸, rudă a celui din 1611.

Ca și marele său înaintaș, Radu Șerban a acționat însă singur, imperialii intrînd în Ardeal abia după ce domnul român zdrobise pe Gabriel Báthory. Cum acesta, la porunca sultanului, a cedat domnia Țării Românești lui Radu Mihnea, retrăgîndu-se în Transilvania, Radu Șerban a revenit mai întîi la sud de Milcov, redobîndindu-și scaunul. În vreme ce Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai, cu o parte din oastea sa, zdrobea pe Radu Mihnea la București, alungîndu-l la Giurgiu⁹, iar Stanciu mare sluger mobiliza oastea Țării Românești, credincioasă vechiului ei domn¹⁰, Radu Șerban cu restul armatei sale se îndrepta spre Buzău, trimițînd pîlcuri de oșteni la trecători, pentru a supraveghea mișcările lui Báthory¹¹. Faptul că și-a așezat tabăra la Buzău,

⁴ *Ibidem*, p. 764, cf. și p. 762–767.

⁵ Cum se afirmă de obicei în literatura istorică, după mărturia unor cronicari care evident nu aveau de unde cunoaște planurile domnului (*ibidem*, p. 768).

⁶ *Ibidem*, p. 768–769.

⁷ Hurmuzaki, *Documente*, IV¹ p. 429–432, nr. CCCLXVI–CCCLXVII.

⁸ Cf. C. Rezachevici, *Gîndirea politică a lui Mihai Viteazul și etapele elaborării planului de dobîndire a Moldovei*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, București, 1975, p. 65.

⁹ *Idem*, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie*, p. 770.

¹⁰ Matei al Mîrelor, *Istoria celor petrecute în Țara Românească. Incepînd de la Șerban Voevod pînă la Gavril Voevod*, în *Tesaur de monumente istorice*, I, ed. A. Papiu-Illarian, București, 1862, p. 333.

¹¹ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, VIII, București, 1935, p. 170.

unde se deschidea un drum binecunoscut spre Brașov, și de unde la 19 iunie 1611 informa pe imperiali că e gata să treacă munții pentru a surprinde și pedepsi pe principe, tulburătorul păcii¹², în loc să înainteze spre una din reședințele domnești de la București sau Tîrgoviște, dovedește că era hotărît să continue fără întârziere campania în Transilvania. Două săptămîni mai tîrziu, cum vom vedea, se afla pe valea Teleajenului, grăbindu-se să treacă munții spre Brașov. Știa că rivalul său Radu Mihnea n-avea să rămînă neclintit la Giurgiu, că turcii numiseră pe Omer pașa în fruntea trupelor care urmau să-l readucă în scaun¹³ și pentru a evita un atac din spatele frontului și a realiza legătura cu armata imperială trebuia zdrobit în grabă, mai întîi Báthory, care se pregătea să intre din nou în Țara Românească sub pretextul ajutorării lui Radu Mihnea.

Încă de la 14 aprilie 1611, principele ordonă, sub pedepse aspre în caz de nesupunere, mergînd pînă la pierderea capului și-a bunurilor, mobilizarea neîntîrziată a comitatelor și a haiducilor în tabăra de lîngă Cluj¹⁴. Îndată ce află despre revenirea lui Radu Șerban în Țara Românească părăsi Sibiu¹⁵ — pe care din decembrie 1610 îl transformase cu forța în reședință și loc de refugiu — și, la 20 iunie 1611, sosi în Țara Birsei, așezîndu-și tabăra între Codlea și Ghimbav¹⁶. Urmărea astfel să împiedice intrarea lui Radu Șerban în Transilvania pe la Rucăr-Bran (socotind în chip firesc că domnul se afla la Tîrgoviște) sau, cum aminteam mai sus, să pătrundă el însuși în Țara Românească. Avea cu sine oastea de țară, cea a comitatelor exterioare, și un număr de curteni. La cererea sa, haiducii unguri conduși de Andrei Nagy și János Elek poposiră lîngă Brașov, la 11 iunie 1611, încercînd să determine pe brașoveni să le deschidă porțile. În urma refuzului neînduplecat al acestora¹⁷, și a măsurilor represive luate de imperiali asupra familiilor lor din Ungaria Superioară¹⁸. A. Nagy, cu cea mai mare parte a haiducilor, pleacă la 18 iunie 1611 spre Tisa, pentru a se înrola în oastea imperială, părăsind cauza principelui¹⁹.

Cum veștile despre mișcările oștii lui Radu Șerban erau contradictorii și se aflase desigur cîte ceva despre tabăra domnului de la Buzău, la 29 iunie

¹² *Ibidem*, p. 171—172.

¹³ Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simăneas*, București, 1940, p. 235.

¹⁴ A. Veress, *op. cit.*, p. 153—155. Cf. și *ibidem*, p. 158; cronicăa lui Fr. Mikó, la I. Crăciun, *Biruînța lui Radu Șerban la Brașov (1611) — văzută de un cronicar transilvănean*, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, p. 197; Caspar Bőjthinus, *De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen*, în *Monumenta Ungrica*, ed. J. C. Engel, Viena, 1809, p. 281.

¹⁵ Se afla la Sibiu înainte de 19 iunie 1611 (A. Veress, *op. cit.*, p. 175).

¹⁶ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum*, I, Brașov, 1847, p. 243. După Fr. Mikó, între Codlea și Hălchiu (I. Crăciun, *loc. cit.*). Cf. și Simon Nösner, *Auszug aus: Res actae quaedam in partibus Hungariae et Transsilvaniae*, în *Quellen*, IV, Brașov, 1903, p. 163.

¹⁷ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum*, I, *loc. cit.*; I. Crăciun, *loc. cit.*; A. Hegyes, *Diarium*, în *Quellen*, V, p. 450.

¹⁸ A. Veress, *op. cit.*, p. 173, 176.

¹⁹ I. Moga, *La contesa fra Gabriele Báthory e Radu Șerban vista dalla corte di Vienna*, în „Diplomatarium italicum”, Roma, III (1934), p. 195—196, doc. XXIII; I. Crăciun, *loc. cit.*; P. Sutoris, *Auszug aus einer alten Chronik*, în *Quellen*, IV, p. 18. Doi ani mai tîrziu, Báthory se va răzbuna pe căpitanul de haiduci pentru „trădarea” sa din 1611 (G. Kraus, *Cronica Transilvaniei 1605—1665*, București, 1965, p. 22).

1611 principele și-a strămutat tabăra la Prejmer²⁰, pentru a supraveghea indeosebi drumul ce vine de la Buzău. „Acum gândul nostru cel mare fu mîntuirea noastră și scăparea țării, nu cercarea și supărarea altor țări” — scria căpitanul Fr. Mikó²¹, din oastea lui Báthory, mărturisind spiritul defensiv și neliniștea care își făceau loc în tabăra principelui²². Doar puține zile ne mai despart pînă la marea bătălie de lingă Brașov, pentru care Radu Șerban se pregătise aproape jumătate de an, iar oastea sa a înfruntat înălțimile munților, pe unde nu călcase picior de oștean.

Păreri în istoriografie despre drumul oștilor lui Radu Șerban la trecerea Carpaților

Calea urmată de oștile muntene în zborul lor ca de vultur peste Carpați a rămas mult timp necunoscută literaturii istorice. În veacul trecut se știa doar că Radu Șerban a intrat în Transilvania, poposind „la Brașov”²³, înaintea luptei cu Báthory.

A. D. Xenopol crede că „Gavrila Batori pătrunsese a doua oară în Muntenia. Radu Șerban însă de astă dată pregătit de luptă, îl răspinge pînă sub zidurile Brașovului”²⁴.

Mai tîrziu, N. Iorga afirmă că viteazul domn a trecut pe poteci ascunse, „între stînci pustii și fără verdeață”, drumul străbătut durînd două zile²⁵. În 1915 el scrie că Radu „trimise 2 000 de arcași pe la o trecătoare zisă „Tranga”...și curînd pe același locuri trecu el însuși pe la „Rostopcea (Bratocea?)...”²⁶. Trecerea lui Radu Șerban pe la Bratocea e socotită ca sigură într-o nouă ediție a lucrării, apărută în același an²⁷. Patru ani mai apoi, în *Istoria armatei românești* consideră însă că domnul cu oastea sa „trece pe un pas neștiut

²⁰ Th. Tartler, *Auszug aus der „Tarflauer Chronik“*, in *Quellen*, IV, p. 66.

²¹ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 198; cf. și *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 244.

²² După plecarea din Sibiu, Báthory a cerut ajutor sultanului, arătînd că nu are încredere în oamenii săi și nu e destul de puternic pentru a înfrunta forțele lui Radu Șerban și Constantin Movilă, cu nimic inferioare celor ale sale (Elvira Georgescu, *Dépêches de Sir Thomas Glouër à Lord Salisbury*, in *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France*, Paris, XII (1931), Ire partie, p. 27).

²³ Cf. Florian Aaron, *Idee repede de istoria Principatului Țării Românești*, III, București, 1838, p. 119; A. T. Laurian, *Istoria românilor*, ed. IV-a, București, 1873, p. 436.

²⁴ *Istoria românilor din Dacia Traiană*, V, Iași, 1896, p. 219. În ediția III-a, îngrijită de I. Vlădescu, apărută în 1928, p. 18, după moartea autorului, se afirmă că „Gavrila Batori pătrunsese a doua oară în Muntenia de astă dată ajutat de Constantin Movilă care nu știm pentru ce se doinau contra lui Șerban”, pe baza unui act din 22 august 1611, ce se referă însă la tătării din Bugeac care porniseră împotriva lui Radu Șerban.

²⁵ *Studii și documente*, IV, p. XCI: *Un biruitor: Radu Vodă Șerban*, Vălenii de Munte 1911, p. 26.

²⁶ *Carpații în luptele dintre români și unguri*, in „Analele Academiei Române”, S. II, t. XXXVIII, 1915, p. 102. V. Bogrea, *Doamnele lui Constantin-Vodă Șerban*, in „Revista istorică”, VI (1920), nr. 7—9, p. 184, afirmă în legătură cu Tranga: „să nu fie Strunga?”.

²⁷ „Radu Vodă, întors din adăpostul său moldovenesc, cade asupra-i pe la Bratocea și-l bate înfricoșat” (pe G. Báthory), N. Iorga, *op. cit.*, Vălenii de Munte, 1915, p. 11.

în Ardeal"²⁸, părere pe care o păstrează și în sinteza închinată istoriei românilor²⁹.

Menționind că Báthory a trimis „trupe de acoperire la pasul Branului și al Timișului”, V. Motogna crede că „domnul Munteniei nu veni pe căile cunoscute, ci străbătu peste munți dintre cele două trecători, pe cărări umblate numai de păstori, avind să lupte cu greutate și piedici uriașe”³⁰.

După părerea lui C.C. Giurescu, „Carpații fură trecuți nu prin trecătorile obișnuite, ci pe poteci, între Bran și Timiș”³¹.

În ciuda majorității izvoarelor din acea vreme, care arată că Radu Șerban a intrat în Transilvania pe un drum nefolosit pînă atunci de oști, generalul R. Rosetti afirmă că voievodul „a venit pe la Rucăr”³², adică pe drumul Tîrgoviște-Rucăr-Bran-Rîșnov-Brașov, cale de legătură între reședința domnească și cetatea transilvăneană, mult folosită în acea vreme³³.

Pentru stabilirea traseului urmat de Radu Șerban, Tr. Mutașcu pornește de la cercetările lui Gh. Zagoritz și St. Meteș asupra drumurilor dintre Țara Românească și Brașov³⁴, considerînd că legăturile dintre acestea erau asigurate de *trei drumuri de căruță* (unul pe la Rucăr și Bran, al doilea pe Valea Teleajenului-Slon-Tabla Buții-Pasul Tătarului-Teliu, al treilea pe Valea Prahovei pînă la Comarnic, continuat de o potecă pînă la Brașov) și *două poteci* (una pe valea Teleajenului-pasul Bratocea-Valea Tirlungului-Săcele, și alta pe valea Doftanei-pasul Predeluș-valea Tirlungului-Săcele). Analizînd datele topografice cuprinse în cronicile lui Fr. Mikó și C. Bojthinus și în scrisoarea lui N. Senniey din 17 iulie 1611 și reținînd doar poteca care trecea pe la Bratocea, pe baza echivalenței propusă de N. Iorga între topicul „Rostopcza” (menționat în scrisoarea lui N. Senniey), și Bratocea, autorul amintit ajunge la concluzia că domnul muntean a urmat de la „Buzău, drumul de pe valea Teleajenului, Pasul Bratocea, valea Tirlungului, Săcele, Brașov”³⁵.

În sfîrșit, amintim și părerea lui P. Binder, după care oștile lui Radu Șerban au intrat în Țara Birsei prin plaiurile de la sud de Săcele³⁶. Recent, același cunoscător al drumurilor carpatice afirmă, referindu-se indirect, desigur, la expediția lui Radu Șerban, că „În anul 1611 în această regiune

²⁸ Ediția I a, 1919, a II-a, 1930. Cf. ed. III-a, 1970, p. 306.

²⁹ „El trecu, nu prin pasuri, bine păzite acuma, ci prin tănuite cărări de ciobani” (*Istoria românilor*, V, București, 1937, p. 391).

³⁰ *Războaiele lui Radu Șerban (1602–1611)*, în „Analele Academiei Române”, S. III, M.S.I., t. VI, 1926, p. 74.

³¹ *Istoria românilor*, III^a, ed. 1912, p. 8, și extras *Radu Șerban*, în „Buletinul Muzeului militar național”, V (1943), p. 35.

³² *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 381.

³³ Cf. St. Meteș, *Relațiile comerciale ale Terii Românești cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1921, p. 12, 17, 19 etc.

³⁴ *Artă militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea, Radu Șerban*, București, 1961, p. 151, nota 1: Gh. Zagoritz, *Trecătorile Teleajenului*, în „Anuar de geografie și antropogeografie” III (1911–1912), p. 61–100; St. Meteș, *op. cit.*, p. 12–19.

³⁵ Tr. Mutașcu, *Artă militară în Țara Românească*, p. 150–153. Acesta este, de altfel, drumul propus de N. Iorga în 1915.

³⁶ *Contribuții la localizarea Cruceburgului*, în „Studii și cercetări istorice”, Brașov, I (1967), p. 132.

sînt amintite pasurile „Tranga” și „Rostopcea”, pe cel din urmă N. Iorga îl crede identic cu Bratocea³⁷, fără a aduce nimic nou în problema care ne interesează.

Observăm că în afara lui N. Iorga (lucrările din 1915) Tr. Mutașcu, care reia părerea marelui istoric despre trecerea domnului pe la Bratocea, și P. Binder, ceilalți autori consideră că Radu Șerban venea dinspre Tirgoviste, părere infirmată de relatările vremii.

Drumul lui Radu Șerban spre Brașov, înaintea luptei cu Gabriel Báthory. în lumina unor noi izvoare

Pentru reconstituirea drumului urmat de domnul muntean în această campanie pornim de la două izvoare neutilizate de cercetătorii perioadei.

Cel dintîi este actul lui Radu Șerban „*scris la Teleajănu la sat Șcheulești*” la 26 iunie/6 iulie 1611, deci patru zile înaintea luptei de la Brașov, prin care dăruiește lui Radu logofăt Cocorăscu moșia Cuciu, unde ridicase palanca Gherghiței, „spartă” de oștile lui Báthory în iarnă. Acest document, singurul act intern cunoscut din această a doua domnie³⁸, prezintă o importanță deosebită atît pentru data, dar mai ales pentru *locul unde a fost emis*. Cel de al doilea izvor este lista „*potecilor ce merg prin plaiurile Țării Românești în Ungaria*” (*Transilvania*), cuprinsă în *Istoriile* lor de Mihai spătarul Cantacuzino și Dionisie Fotino³⁹. Cercetînd această listă, care reproduce o evidență alcătuită probabil din porunca lui Constantin Mavrocordat⁴⁰, observăm că în județele Săcueni și Prahova, pe unde a fost căutată calea urmată de Radu Șerban, existau nu două sau trei poteci⁴¹, cum am văzut că se afirmă în lite-

³⁷ P. Binder, *Drumurile și plaiurile Țării Birsei*, în „Studii și articole de istorie”, XIV (1969), p. 217. Textul respectiv e reprodus aproape la fel la N. Dunăre, P. Binder, *Căi de comunicație tradiționale*, în vol. *Țara Birsei*, I, București, 1972, p. 95.

³⁸ D.I.R., B, XVII-2, p. 11; „am venit din Moldova al doilea rîndu în țară”, afirmă însuși Radu Șerban.

³⁹ <M. Cantacuzino>. *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, trad. G. Sion, București, 1863, p. 183; D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, III, trad. G. Sion, București, 1859, p. 153.

⁴⁰ Într-o condică a lui C. Mavrocordat din 1741–1742, a doua domnie în Moldova, întînim formularul întrebărilor trimise în ținuturile de hotar cu Transilvania pentru a se însemna: „drumurile ce trec în țara Ardialului, de la ce ocul și sat să începe drumul, pe unde trece peste munte și la ce loc trece în Ardial, anume satul sau cetate; potecile, adică drumurile ceale mici, de picior, și de cal” (N. Iorga, *St. și doc.*, VI, p. 235). La acest formular răspunde întocmai și lista potecilor de trecere din Țara Românească spre Transilvania, reprodusă în lucrările lui M. Cantacuzino și D. Fotino.

⁴¹ Dealtfel, încă din 1595 istoricul și arhitectul militar Filippo Pigafetta atrăgea atenția că din Țara Românească „se găsește pretutindeni poteci pentru a trece în Transilvania, deși ea este înconjurată de munți care nu pot fi trecuți decît prin 8 sau 10 drumuri mai de seamă, încît un principe dacă e slab nu trebuie să se încreadă în apărarea trecătorilor împotriva unui prea puternic” (A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa din 1595*, București, 1925, p. 190).

ratura problemei, ci *peste 25 de poteci de plai, păzile de plăeși, care converg spre Brașov*. Deși multe dintre acestea ies la Săcele, pe unde — după căpitanul Fr. Mikó și cronicarul P. Banfi⁴² — a sosit Radu Șerban la Brașov, una atrage în mod deosebit atenția: este aceea care, pornind din satul Berta (Bertea de azi⁴³), trece pe *Plaiul Șerban Vodă* și ajunge la Șanț (astăzi Șanțul Vechi), unde se afla vama ardeleană, pe drumul spre Săcele⁴⁴. De altfel, din Bertea pornesc și alte poteci peste munții Vulpea, Scărișoara și Lutu Roșu, ajungând în același loc. Despre una se menționează însă în mod deosebit faptul că trece *peste plaiul care poartă numele voievodului*.

În secolul XIX se mai cânta încă *pe meleagurile prahovene* „Cîntecul lui Șerban Vodă”⁴⁵, singura baladă populară care istorisește trecerea unui voevod muntean cu oastea peste Carpați⁴⁶. Nici Mihai Viteazul și nici alți voievozi eare au pătruns cu oștile lor în Transilvania pe căile obișnuite nu s-au bucurat de o atare cinstire. Nu trebuie să ne mire faptul că localnicii, cei care au cântat fapta lui Radu Șerban și a oștenilor săi, transmitînd-o din generație în generație, au dat numele lui Șerban Vodă plaiului pe unde acesta a trecut. Chiar de la începutul baladei creatorul anonim arată că domnul:

„Să urcă la munți înalți
Printre pietre, pîntr-o brază
Pe plaiuri, multe și deal (sub. aut)
Să sosească în Ardeal”⁴⁷.

Este cert că numele „plaiului Șerban Vodă”⁴⁸ nu putea fi dat după cel al lui Șerban Cantacuzino, cum se credea într-o vreme cînd istoria lui Radu Șerban era puțin cunoscută⁴⁹.

Revenind la localitatea Șchiulești (comuna Izvoarele)⁵⁰, unde se afla Radu Șerban înaintea trecerii munților, sat de plăieși în veacul XVII, ai cărui locuitori păzeau deci o cale de acces spre Transilvania⁵¹, menționăm că de aici o potecă urca spre Carpați pe *Plaiul Șerban Vodă*, unindu-se cu

⁴² I. Crăciun, *op. cit.*, p. 198; *Quellen*, IV, p. 423.

⁴³ *Județele României socialiste*, 1969, p. 418; *Marele dicționar geografic al României*, I, 1898, p. 388.

⁴⁴ Aparînd acum de orașul Săcele (C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1968, p. 167).

⁴⁵ Cules de Aron Prejbeanu de la un lăutar bătrîn din Comarnic și publicat în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, II (1884), vol. III, p. 390—391, și G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, București, 1885, p. 478—479. După Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor* 1900, p. 573, cîntecul lui Șerban vodă se cânta încă „pînă acum 20 de ani” (deci pînă prin 1880).

⁴⁶ Crearea ei a fost prilejuită tocmai de episodul trecerii lui Radu Șerban peste munți în 1611, deși autorul popular amestecă în ea și elemente legate de campania din 1603.

⁴⁷ „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, II, p. 390. Balada afirmă că Radu Șerban ar fi trecut pe la vrful „Pietricea”, de unde a fost călăuzit mai departe de un ciobănaș din Zărnești. Vrful amintit (1830 m) nu este „deasupra Branului” (*ibidem*; St. Meteș, *Moștile domnilor și boierilor ...*, Arad, 1929, p. 66), ci între Timiș și Doftana, destul de aproape de drumul urmat de Radu Șerban.

⁴⁸ C. C. Giurescu consideră că Radu Șerban „e cunoscut de popor mai ales prin cel de al doilea nume al său” (*Principalele române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 172).

⁴⁹ Cf. *Marele dicționar geografic al României*, IV, 1901, p. 755.

⁵⁰ *Județele României socialiste*, p. 419.

⁵¹ *Analefter*, ed. Dinu C. Giurescu, în „Studii și materiale de istorie medie”, V (1962) p. 434. Si Bertea era sat de plăieși.

cea care venea de la Berteia, amintită mai sus. Acest drum, accesibil doar pentru oameni și cai e încă cunoscut de localnici, urmașii plăieșilor și în veacul nostru. „Cătunul Șchiulești-scria unul dintre aceștia, cu câteva decenii în urmă- <a fost> numit după numele Șcheilor din Brașov, care veneau cu mărfuri de brașoveni, produse ale fabricilor din Brașov, să le vîndă în Țara Românească. Pe vremea aceea drumul de pe Valea Teleajenului era cel mai rău și periculos din partea tilharilor de codru, iar cel mai scurt, mai bun și și mai sigur drum spre Brașov era prin Șchiulești pe culmea munților prin plaiul Șerban Vodă, Sf. Ilie, Radila și alții (subl. aut.). Negustorii plecați din Brașov poposeau noaptea în Șchiulești și apoi plecau mai departe, ca să-și desfacă mărfurile aduse pe cai”⁵².

Interesantă este și tradiția populară păstrată pînă astăzi — și consemnată într-o scrisoare trimisă nouă de un locuitor din același județ — despre originea satului Schiulești. Localitatea ar fi fost întemeiată de frații Gheorghe și Ion Vlăsceanu, care au călăuzit pe Radu Șerban peste munți pe „plaiul lui Șerban Vodă” participînd și la bătălia de la Brașov, iar drept răsplată au primit de la domn, la înapoiere, porțiunea de teren cuprinsă între muntele Radila și satul Homoricu de astăzi⁵³. Deși satul Șchiulești exista, după cum am văzut, în 1611, este posibil ca tradiția populară să fi păstrat amintirea faptului că domnitorul a fost condus de la Șchiulești la Brașov de doi locuitori din acele locuri, cum foarte probabil s-a și întîmplat

Parcurgerea acestui drum, care deși scurt șerpuia pe crestele munților, comporta însă numeroase dificultăți⁵⁴. Căpitanul Fr. Mikó din tabăra lui Báthory afirmă „că voevodul (Radu Șerban-n.a.) a trecut munții pe cărări (pe unde nu să fi trecut vreodată grosul unei oștiri, dar nu s-ar fi putut închipui să treacă nici o ceată)”⁵⁵. Th. Glower, ambasadorul englez la Constantinopol, arată că Radu Șerban a fost condus de o călăuză iscusită prin păduri, munți și stînci, de necrezut să poată fi trecute de o armată ca a sa⁵⁶. În sfîrșit, cronicarul Böhthinus afirmă că domnul muntean a venit pe o cale denumită „Franga”⁵⁷ (nu „Tranga”, cum apare în lucrările citate ale lui N. Iorga, de la care a fost preluată de Tr. Mutașcu și P. Binder), cale ce ar putea fi identificată cu valea Tirlungului⁵⁸, ce șerpuiește spre nord, printre pasul Bratocea la est și pasul Predeluș la vest.

⁵² I. I. Costeanu, *Valea Teleajenului*, Vălenii de Munte, 1930, p. 22—23, cf. și p. 26, Autorul este din Homoricu, care aparține ca și Schiulești de comuna Izvoarele.

⁵³ Scrisoarea lui Stelian Baba, din județul Prahova, ianuarie 1971.

⁵⁴ Fept pentru care în sec. XIX nu mai era folosit (*Marele dicționar geografic*, loc. cit.)

⁵⁵ La I. Crăciun, *op. cit.*, p. 198. P. Binder traduce astfel acest pasaj din cronică la Mikó: „voevodul a trecut plaiul prin poteci pe care pînă acum n-au umblat trupe regulate” (*Contribuții la localizarea Cruceburgului*, loc. cit.).

⁵⁶ Elvira Georgescu, *op. cit.*, p. 29—30.

⁵⁷ *De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen*, ed. cit., p. 285.

⁵⁸ Cum crede Tr. Mutașcu, *op. cit.*, o. 152.

Ținînd seama de elementele menționate mai sus și urmărind traseul potecii care duce la Șchiulești la Șanțu Vechi⁵⁹, putem stabili cu destulă exactitate drumul *urmal de Radu Șerban în campania din 1611*.

De la Buzău, unde „și-a înmulțit oștile și și-a adunat în tabără întreg poporul țării”⁶⁰, viteazul domn porni (după 19 iunie st.n.) pe la Vernești, Nișcov și Cindești, urmînd cursul apei Buzăului. Se îndreaptă apoi spre vest pe drumul ce trece prin Cislău, Calvinii și Ogretin unde în urmă cu nouă ani înfruntase oștile hanului. Iscoade iscusite l-au vestit desigur că atît străvechiul drum de oști, care trecea pe lingă Ogretin, pe la Slon, Tabla Buții, Virful lui Crai, prin pasul Tătarului, ajungînd în cele din urmă la Prejmer⁶¹ (unde se afla tabăra lui Báthory) cit și cel al mocanilor din Săcele, care străbatea pasul Bratocea, urmînd apoi valea Teleajenului spre Vălenii de Munte⁶², erau supraviețuite de oștenii principelui. Aceasta l-a determinat să aleagă o altă cale spre Brașov, și trecînd Teleajenul spre apus, poposi miercuri 6 iulie st.n. la Șchiulești. Aici lăsînd în urmă carele de oaste și tunurile⁶³, Radu Șerban se adînci în munți.

Poteca pe care o urma se îndrepta spre vest pe culmea „Dealului Șerban Vodă” (1062 m), suia pe „Plaiul Șerban Vodă” la 1185 m, trecînd apoi peste muntele Trifoiul (Trifovul, 1377 m). De aici mergea spre nord vest, coborînd puțin prin păduri dese de brazi (1271 m), și urca apoi din nou peste virfurile Moașa (Moșa, 1429 m), Rădila Mică (1479 m) și Rădila Mare (1489 m), îndreptîndu-se apoi spre nord, pe la apus de muntele Sf. Ilie (1559 m), peste Ulița (1519 m) și virful Grohotiș (1771 m)⁶⁴. Poteca urma mai departe valea Tirlungului — cum aminteam mai sus — trecînd pe la locul unde înainte de 1918 se ridica un canton de grăniceri, și înconjurînd Piciorul Balder (1333 m) se îndrepta spre muntele Vaidă (1529 m), părăsind un timp Tirlungul. Cobora apoi pe Plaiul Bătrîn, ajungînd în cele din urmă la „La Șanț” și de aici la Săcele și Brașov.

⁵⁹ *Harta topografică a județului Prahova*, la scara 1:100 000, ridicată între 1895—1899 (Arhivele Statului București, A XV 4) și *Harta județului Brașov*, la scara 1:100 000 (Al. Petiț, *Monografia județului și orașului Brașov*, Brașov, 1922). Observăm că o parte a căii de legătură Brașov (Schei)-Șchiulești, care însoțește un timp valea Tirlungului (Tatrang în limba maghiară), figurează schematic și pe o hartă din veacul trecut a județului (comitatului) Brașov, ca „drum de țară” sau „județean”, mai important decît cel care urma Valea Teleajenului, trecînd apoi pe la Bratocea, și care apare drept simplă „cale de trecere” (*A Fallas Nagy Lexikona*, III, Budapesta, 1893, p. 654).

⁶⁰ Fr. Mikó, la I. Crăciun, *op. cit.*, p. 196; cronică atribuită lui Radu Popescu afirmă că s-a stabilit și ziua cînd trebuiau să se adune oștile (*Istoriile domnilor*, ed. 1963, p. 83).

⁶¹ Cf. I. Costeanu, *op. cit.*, p. 8, 101. Acest drum a fost utilizat de oști tot veacul XVII. După lupta de la Zărnești, Poarta a poruncit lui Constantin Brîncoveanu să strice cetatea de la Virful lui Crai și să deschidă calea de la Teleajen (Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu* ..., ed. A. Ilieș, București, 1970, p. 80).

⁶² P. Binder, *Contribuții la localizarea Cruceburgului*, p. 132; I. Costeanu, *op. cit.*, p. 14—15. La 15 iunie 1815 era cunoscut deja ca „drumul cel mare al Brașovului” (El. Alexiu, *Documente de pe valea Teleajenului*, București, 1939, p. 121).

⁶³ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum*, I, p. 244.

⁶⁴ Acest munte era socotit loc de trecere în Transilvania (*Marele dicționar geografic al României*, III, 1900, p. 647). Pe aici trecea hotarul în secolul XVIII (M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 84).

Munții și pădurile dese au protejat înaintarea oastei voievodului. Báthory a fost surprins de vestea sosirii lui Radu Șerban în tabăra de la Prejmer, departe de Brașov. „Toate acestea s-au petrecut atât de tainic, încît în oraș (Brașov-C.R.) la 6 dimineața nimeni n-a știut nimic afară de doi sau trei dintre domnii (conducătorii-C.R.) noștri” — își amintea mai târziu brașoveanul M. Seybriger⁶⁵. Cît despre cei din tabăra principelui: „cînd și de unde nici nu ne-am fi așteptat” (subl. aut.) — serie Fr. Mikó — s-a aflat că voievodul a ieșit de sub poalele munților la Săcele și înaintează spre Brașov, „lucru ce trece dincolo de mîntea oricărui om”⁶⁶. Țelul strategic al lui Radu de a ajunge sub zidurile protectoare ale Brașovului, înaintea lui Báthory a izbucnit. Ce l-a determinat oare să caute apropierea de oraș?

Înțelegerea brașovenilor cu Radu Șerban

Spre deosebire de împrejurările din 1603, cînd Brașovul s-a alăturat lui Moise Székely, în vara anului 1611 puternica cetate⁶⁷ a trecut fără rezerve de partea lui Radu Șerban. Mai mulți senatori brașoveni în frunte cu judele Mihail Weiss, vechi cunoscut și prieten al lui Radu Șerban, au hotărît să-l cheme pe domnul muntean în ajutor, pentru ca orașul lor să nu aibă soarta Sibiului⁶⁸. Weiss însuși afirmă că Radu Șerban a trecut munții și a înfrînt pe Báthory ajutat de brașoveni „în toate chipurile”⁶⁹. Cronicarul brașovean Paul Sutoris — izvor însemnat pentru această perioadă — ne informează că M. Weiss s-a dus chiar el la Radu Șerban⁷⁰ și faptul poate fi crezut cu atât mai mult cu cît judele brașovean mai fusese și în alte rînduri în Țara Românească. Cum alte izvoare arată că brașovenii au trimis la domnul muntean pe Johann Benkner, cu alții doi orașeni⁷¹, care aduceau și un „zălog” de credință⁷², credem că Weiss l-a întîlnit la rîndul său pe Radu Șerban în ajunul trecerii munților, poate chiar în tabăra de la Șchiulești. Ce l-a îndemnat să ceară ajutorul domnului? În primul rînd teama ca principele să nu cucerească cetatea Brașovului, teamă întrutotul justificată, căci după înfrîngerea lui Báthory, în pădurile din vecinătate s-au găsit tunuri grele, mortiere, pulbere, ghiulele, pucioasă și bombe, „care armament este potrivit numai pentru cucerirea orașelor”⁷³. În al doilea rînd „starea norocoasă și înaintată a voievodului” și în sfîrșit faptul că a luat „pildă și din lucrurile de pe vremea lui

⁶⁵M. Seybriger, *Chronik*, în *Quellen*, V, p. 439; I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Cluj, 1928, p. 155.

⁶⁶I. Crăciun, *op. cit.*, p. 198.

⁶⁷Despre fortificațiile Brașovului cf. Elvira Georgescu, *op. cit.*, p. 31.

⁶⁸C. Bőjthinus, *De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen*, ed. cit., p. 282.

⁶⁹*Liber annallum*, ed. cit., p. 222.

⁷⁰*Auszug aus einer alten Chronik*, ed. cit., p. 19.

⁷¹C. Bőjthinus, *op. cit.*, p. 284—285 (pentru a încheia o înțelegere și a-i indica drumul); Simon Nösner, *Res actae*, p. 163.

⁷²S. Paulinus, *Eine Historie von dem Báthory Gabor*, în *Quellen*, V, p. 602.

⁷³P. Sutoris, *op. cit.*, p. 17.

Moise Székely⁷⁴. Mai târziu, judele brașovean a fost acuzat de oamenii lui Báthory de a se fi înțeles cu Radu Șerban „asupra schimbării principelui”⁷⁵. Deocădată însă taina asupra acestei înțelegeri a fost păstrată și „lucrurile brașovenilor au fost făcute atât de ascuns încît asupra lor nimeni n-a putut să-și facă vreun gînd”⁷⁶. În afara refuzului de a-l primi în oraș ei au îndeplinit toate poruncile principelui⁷⁷, care pînă la începerea luptei nu a fost sigur dacă Brașovul îi este aliat sau inamic. „Nu numai intrarea neașteptată a lui Șerban prin locuri nebănuite l-a lăsat perplex (*perplexed*) pe principele Transilvaniei — seria Th. Glower, ambasadorul englez la Poartă — ci deasemenea înțelegerea pe care a făcut-o cu cetățenii Brașovului...”⁷⁸.

Nu știm dacă Radu Șerban a primit din partea brașovenilor călăuze cunoscătoare ale locurilor și potecilor, cum afirmă cronicarul Bőjthinus; este sigur însă că pe lângă asigurarea spatelui, pe care i-a oferit-o cetatea în timpul luptei, oștenii săi au primit băutură și hrană⁷⁹, un număr de soldați brașoveni în ajutor (apreciat exagerat la 1000 de oameni), cîteva tunuri mici, provizii de pulbere și ghiulele și 1000 de lăncii⁸⁰.

Cînd a avut loc bătălia de la Brașov?

În cronica sa, redactată în anii următori mării bătălii, Matei al Mirelor — principalul izvor intern al perioadei — afirmă că aceasta s-a desfășurat „în luna lui iunie, în ziua sfinților apostoli Petru și Pavel”⁸¹ (29 iunie st.v.). De aici cronicile muntene au preluat informația despre lupta purtată în ziua „lui sfetii Petru”⁸². Aceiași legătură între ziua bătăliei și sărbătoarea amintită apare și la cronicarii transilvăneni, care indică pentru aceasta data de 9 iulie st.n.⁸³. Cu toate acestea, scrisoarea lui Radu Șerban însuși trimisă din Brașov palatinului ungar, *fixează ziua bătăliei la 10 iulie st.n.* („die decima

⁷⁴ Fr. Mikó, la I. Crăciun, *op. cit.*, p. 197. Căpitanul lui Báthory socotea că M. Weiss „întrecea prin mintea, prin priceperea și chiar prin valoarea sa pe ceilalți” frunțași brașoveni.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*. Cf. și A. Veress, *Documente*, VIII, p. 182.

⁷⁷ *Ibidem*; Paul Sutoris, *op. cit.*

⁷⁸ Elvira Georgescu, *Dépêches de Sir Thomas Glower à Lord Salisbury*, p. 31. Alte scrisori inedite ale lui Th. Glower din iulie-octombrie 1611, care privesc pe Radu Șerban, la Public Record Office — Londra, S. P. Turkey 94/4, f. 241—248, 252v—253, 254v, 254v—256, 264—265 (semnalate de P. Cernovodeanu).

⁷⁹ Relatările lui M. Seybriger, la I. Lupăș, *loc. cit.*; și C. Bőjthinus, *op. cit.*, p. 282, 287.

⁸⁰ Elvira Georgescu, *loc. cit.*; M. Seybriger, *loc. cit.*

⁸¹ *Istoria celor petrecute în Țara Românească*, ed. cit., p. 333.

⁸² *Istoria Țării Românești*, ed. 1960, p. 88; Radu Popescu, *Istoriile domnilor*, ed. 1960, p. 83.

⁸³ C. Bőjthinus, *op. cit.*, p. 287; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum*, I, p. 244; M. Seybriger, la I. Lupăș, *op. cit.*, p. 155; P. Sutoris, *op. cit.*, p. 19, S. Nösner, *op. cit.*, p. 164; P. Benckner, *Diarium, In Quellen*, IV, p. 184; D. Nekesch-Schuller, *Chronik, ibidem*, p. 220; M. Ziegler, *Calendarium Historicum, ibidem*, p. 528; P. Banfi, *op. cit.*, p. 423; S. Paulinus, *Eine Historie von dem Báthory Gabor, In Quellen*, V, p. 603; Val. Goekesch, *Chronik, ibidem*, VI, p. 8 etc.

mensis praesentis Julii”⁸⁴, dată care apare și în relatarea despre luptă trimisă de Matias II lui Filip III, regele Spaniei⁸⁵, precum și în însemnările contemporane ale lui M. Forgats⁸⁶. Este limpede că *ziua bătăliei a fost asociată de cronicarii care au scris ulterior cu sărbătoarea apostolilor Petru și Pavel, stabilită în același timp (29 iunie/9 iulie) alt în calendarul ortodox cît și în cel catolic, data reală fiind cea indicată de Radu Șerban*⁸⁷.

Cu toate că drumul urmat de Radu Șerban peste munți, de la Șchiulești la Brașov putea fi străbătut în mai puțin de o zi, oastea întreagă nu s-a deplasat în același timp. Mai întîi, la 7 iulie 1611 au fost trimiși 2 000 de arcași pentru a cerceta drumul⁸⁸, după care în ziua de 9 iulie a pornit însuși Radu Șerban cu 4000 de călăreți ușori⁸⁹, urmat de alte trupe călări și pedestre, dintre care o mare parte — după cum afirmă P. Sutoris—nu a sosit decît după luptă⁹⁰. În seara aceleiași zile Radu Șerban a izbutit să treacă munții ajungînd în valea Tirlungului, unde a surprins și trecut prin ascuțișul sabiei 500 de haiduci lăsați de strajă de către Báthory, „care nu crezuse că vor intra pe acest drum”⁹¹. Oastea lui Radu Șerban a petrecut noaptea de 9 spre 10 iulie „dincoace de munți, în spre noi — spune Fr. Mikó — la o depărtare de o milă și jumătate de la noi” și în zorii zilei cînd a avut loc bătălia, domnul „orînduindu-și frumos oastea” a ieșit de sub poalele munților la Săcele și înaintează spre Brașov”⁹². O însemnare din arhiva Bisericii Negre confirmă faptul că la 9 iulie „a sosit Radu voevod” lingă Brașov⁹³.

Ca și în 1603, înaintea bătăliei cu Moise Székely, el a trimis cete militare și pe alte trecători, astfel că în ajunul luptei Báthory și cei din tabăra lui erau convinși că „voevodul s-a așezat cu tabăra lingă apa Dimboviței, și vrea să vină împotriva noastră pe la Piatra Craiului dinspre Rucăr”, fapt care l-a determinat pe principe să trimită aici 800—1000 de călăreți de pază⁹⁴. La aceasta au contribuit și luptele dintre străjile lui Radu Șerban și detașamentele trimise de Báthory, purtate în aceste locuri; știrea despre

⁸⁴ A. Veress, *Documente*, VIII, p. 185.

⁸⁵ Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 238, scrisoare din 12 august 1611.

⁸⁶ *Kalendar-Aufzeichnungen*, în *Quellen*, IV, p. 45.

⁸⁷ Cu toate acestea, cu excepția unor lucrări ale lui N. Iorga, *Geschichte des Osmantischen Reiches*, III, Gotha, 1910, p. 346, și gen. R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor*, p. 380, care indică data reală, cf. și C. Rezachevici, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie*, p. 770, nota 45, literatura istorică consideră că bătălia a avut loc la data de 9 iulie (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. XCII; Tr. Mutașcu, *op. cit.*, p. 153), sau chiar la 7 iulie st. n. (V. Motogna, *op. cit.*, p. 314, care arată că a doua zi era duminică (p. 317), în realitate fiind vineri); C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III², ed. 1944, p. 8; *Istoria României în date*, București, 1971, p. 132; *Chronological History of Romania*, București, 1972, p. 114).

⁸⁸ C. Böhthinus, *op. cit.*, p. 285.

⁸⁹ Elvira Georgescu, *Dépêches de Sir Thomas Glower à Lord Salisbury*, p. 30.

⁹⁰ *Quellen*, IV, p. 19.

⁹¹ Elvira Georgescu, *op. cit.*, p. 30.

⁹² I. Crăciun, *op. cit.*, p. 198.

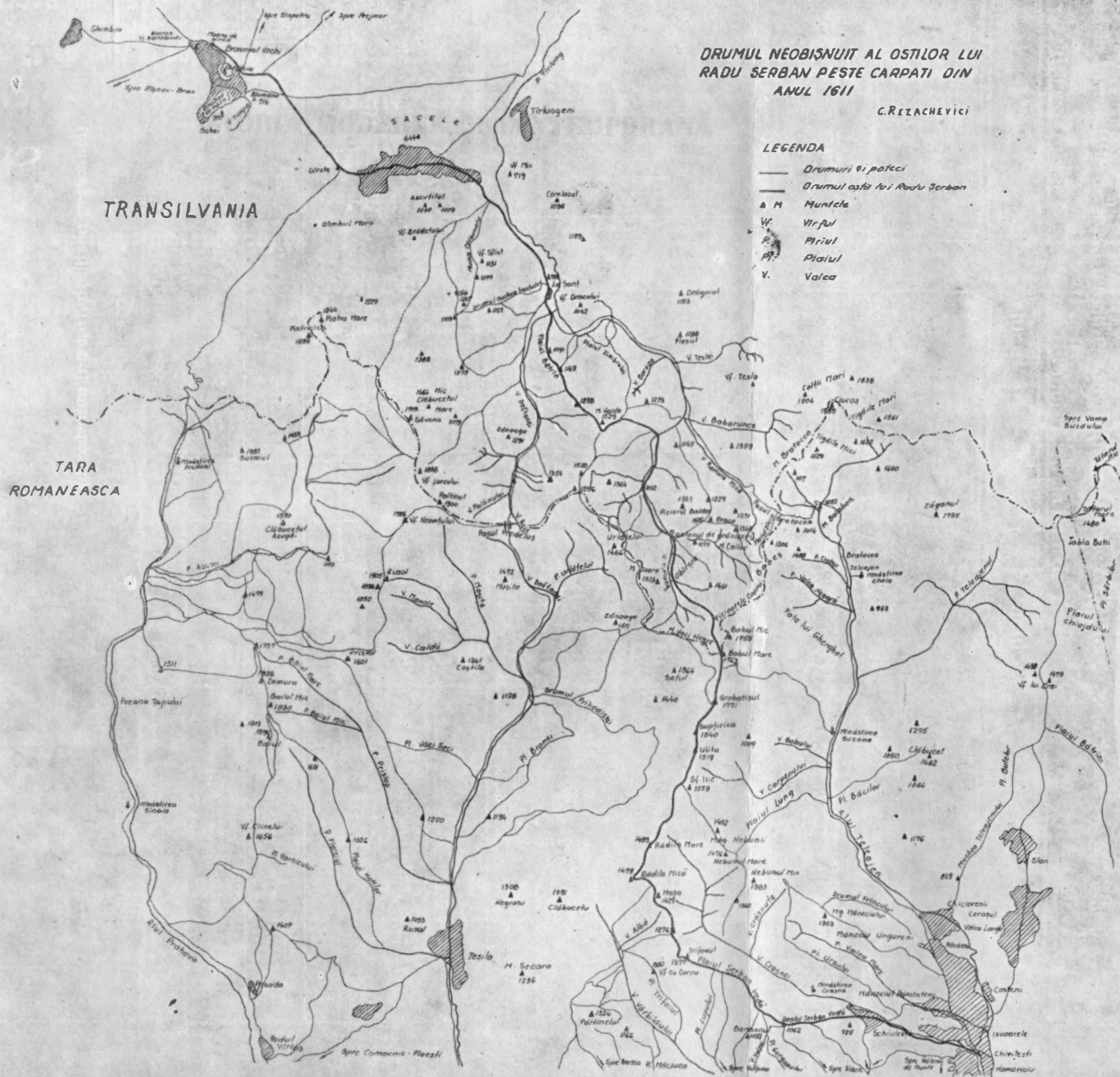
⁹³ Arhiva Bisericii Negre, Brașov, IV, F, 39 per 6.

⁹⁴ I. Crăciun, *loc. cit.* Cf. și A. Veress, *Documente*, IX, p. 182; C. Böhthinus, *op. cit.*, p. 285 (la „viam osteriam”); G. Kraus, *Cronica Transilvaniei*, ed. cit., p. 12. Pentru „drumul regal” ce trecea pe la Rucăr cf. P. Binder, *Construcții la localizarea Cruceburgului*, p. 131.

o presupusă ședere a lui Radu Șerban, timp de 8—10 zile la Rucăr, fiind înregistrată și în cronica lui G. Kraus⁹⁵.

Biruința adevăratului urmaș al lui Mihai Viteazul asupra principelui Gabriel Báthory a fost urmarea firească a îngemănării vitejiei oștenilor cu priceperea militară a voievodului român, a unei concepții strategice clare în cadrul căreia marșul peste Carpați al oștii Țării Românești, prin locuri nestrăbătute până atunci de oșteni, a avut un rol de prim ordin.

⁹⁵ I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 109; Kraus, *loc. cit.*

Drumul oștii lui Radu Șerban peste Carpați (1611).